

Т. Гарасимів

Навчально-науковий інститут права і психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
д-р юрид. наук, проф.,
заступник директора – декан повної вищої освіти,
проф. кафедри теорії та філософії права

ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА РЕФЛЕКСІЯ “ДІЯЛЬНІСТЬ” ТА “АКТИВНІСТЬ”

© Гарасимів Т., 2016

Досліджено поведінку людини як об'єкта філософсько-правової рефлексії “діяльність” та “активність”. Актуалізовано проблему досягнення мотивованої та ціннісно-орієнтованої людської поведінки, яка виступає своєрідною соціальною субстанцією процесів життєдіяльності людини в усіх сферах суспільного життя. Висвітлено поведінку насамперед як категорію соціальної філософії, що включає мету, засіб, результат і форму самого процесу діяльності.

Ключові слова: людина, особистість, суспільство, діяльність, активність, поведінка, суспільна життєдіяльність, мотиви, вчинки, дії.

Т. Гарасимів

ПОВЕДЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА: ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВАЯ РЕФЛЕКСИЯ “ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ” И “АКТИВНОСТЬ”

Исследовано поведение человека как объекта философско-правовой рефлексии “деятельность” и “активность”. Актуализировано проблему достижения целевого и ценностно-ориентированного человеческого поведения, которая выступает своеобразной социальной субстанцией процессов жизнедеятельности человека во всех сферах общественной жизни. Освещено поведение прежде всего как категорию социальной философии, включая цель, средство, результат и форму самого процесса деятельности.

Ключевые слова: человек, личность, общество, деятельность, активность, поведение, общественная жизнедеятельность, мотивы, поступки, действия.

Т. Harasymiv

HUMAN BEHAVIOR, PHILOSOPHICAL AND LEGAL REFLECTION “ACTIVITY” AND “ACTIVITY”

The article investigates human behavior as an object of philosophical and legal reflection “activity” and “activity”. Modified the problem motivated and achieve value-oriented human behavior, acting peculiar social processes substance of human life in all spheres of public life. Deals behavior primarily as a category of social philosophy, which includes objectives, means and results of the process of form.

Key words: people, person, society, work, activity, behavior, social livelihoods, motives, actions, action.

Постановка проблеми. Сучасна соціальна філософія ставить мету за допомогою різних соціально-філософських підходів та методів знайти шляхи плюралістичного, толерантного тлумачення всіх явищ та подій у суспільстві й у житті окремої людини. Це можливо здійснити, вивчаючи та досліджуючи шляхи розвитку суспільства, сукупність його відносин, роль і місце в ньому людини. Людина – початок філософських роздумів, їх принцип і кінцевий результат. Як особистість, вона органічно пов'язана з природним середовищем і суспільством, в якому живе, і своєю діяльністю впливає на них, задовольняючи свої життєві потреби та інтереси. Тому в сучасних умовах дедалі більше зростає значення соціально-філософського осмислення розвитку особистості, її суспільної життєдіяльності, зокрема поведінки як одного з видів діяльності.

Аналіз дослідження проблеми. Поглиблений аналіз проблем, пов'язаних з поведінкою і діяльністю, продовжено у працях філософів, психологів та суспільствознавців Л. Виготського, С. Рубінштейна, А. Леонтєва, Б. Ананьєва, Г. Батищева, М. Кагана, М. Ярошевського, Н. Дубініна, М. Ковальзона, Л. Когана, Е. Маркаряна, А. Маргуліса та інших. Та незважаючи на чималий обсяг наукових публікацій, у яких вивчено людську поведінку та різноманітні її прояви, все ще недостатньо висвітлено, на нашу думку, поведінку людини у площині філософсько-правової рефлексії “діяльність” та “активність”.

Мета статті – проаналізувати поведінку людини як об'єкт філософсько-правової рефлексії “діяльність” та “активність”.

Виклад основного матеріалу. Філософія оцінює особистість з огляду на її сутність, соціологія аналізує суспільнозначущі аспекти її діяльності, соціальні функції як елементи суспільних відносин; соціальна психологія вивчає її як члена групи, а психологія – як системну якість, набуту в спілкуванні. Крім того, особистість можна розглядати як певний спосіб мислення, поведінки та пристосування до довкілля [1, с. 159].

Діяльність невід'ємна від людини. Істотний аспект її дослідження відображено у філософських працях, у яких її розуміють як спосіб буття людини і як суспільно-історичний процес. Згідно з морфологічним аспектом аналізу діяльності, розглядають складові її елементи і закони їх зв'язку, тобто структуру цілого – потреби, мотиви, вчинки, дії, функції тощо. Це відображено і в теорії соціальної дії (М. Вебер, Ф. Знанецький, Т. Парсонс, Ю. Габермас) [2, с. 188].

За умов переходу до ринкового господарства особливо актуалізується дослідження мотивованої поведінки особистості та соціально-професійних груп. Поведінку людини традиційно вивчають у межах соціальної психології; щоправда, розпочалося це порівняно недавно – у межах широкого “понятійного поля”, коли переважно змішували поняття “діяльність”, “активність”, “поведінка” тощо. Вичерпного спеціального соціально-філософського осмислення та наукового аналізу проблеми “поведінки” особистості не було взагалі. Це – наслідок недостатнього розроблення проблематики поведінки особистості й у теоретичному, і в практичному аспектах.

Поведінку можна розглядати як сукупність послідовних учинків або систему дій людини, як практичну, реальну або реалізовану дію, яка, передусім, є різновидом поведінки, осмисленим комплексом учинків [3, с. 85]. З філософського погляду, вона є процесом зміни станів певних істот, що відповідає їхній внутрішній природі як цілому, або здатністю біологічних індивідів у певний спосіб “тримати” себе, надавати своїй взаємодії з середовищем сталих рис. Як осмислена людська характеристика, ця здатність до саморегуляції означає спосіб існування, активним чинником якого є усвідомлений волевияв самого суб'єкта.

У психології поведінка – це зовнішній вияв діяльності, система дій біологічного індивіда, спрямована на підтримання його існування, що виявляється в певній послідовності вчинків, цілеспрямованих дій. Як вищий рівень взаємодії цілісного організму з довкіллям, вона здійснюється як єдність психічних – спонукальних, регулювальних та відображальних чинників, що наближають або віддаляють організм від певних об'єктів, а також перетворюють їх [4, с. 52].

Джерело поведінки людини – потреби. Неодмінними детермінантами її є мотиви та цілі, зумовлені соціально-історичною практикою. В етиці – це сукупність дій і вчинків упродовж тривалого часу. Попри відносну тривалість, певну послідовність і сталість учинків, їх узгодженість між собою засвідчує лінію поведінки особи. У цьому, як правило, виявляються мотиви, що ними керується людина, маючи певні цілі у своїй діяльності. У праксеології, загальній теорії людської дії, свідомо спрямованої на досягнення якоїсь мети, поведінку розуміють як діяльність. У політології вольова поведінка суб'єкта політики – теж діяльність.

Сучасна наука активно вивчає поведінку людей, їхні установки, ціннісні орієнтації, потреби та інтереси, а також умови, за яких здійснюється їхня поведінка. Найчастіше поняття “поведінка” означає практичну, реальну або системну дію. Поведінка як сукупність послідовних учинків або система дій, в якій реалізуються людські якості та внутрішні покликання, спостерігається зовні. Категорії “поведінка” та “діяльність” відмінні, категорія “поведінка” є меншою, вужчою, ніж категорія “діяльність”, оскільки “діяльність” має як реально-, так і морально-перетворювальний характер, а тому не завжди піддається зовнішньому спостереженню [5, с. 67].

Поняття і терміни “поведінка” та “діяльність”, коли діяльність розглядають як систему поведінки, уживають в аналогічному розумінні. На думку багатьох учених, поведінка є формою діяльності, її зовнішнім аспектом [6, с. 7]. Вона завжди суспільно зумовлена і набирає характеристики свідомої, колективної, цілеспрямованої або цілепокладальної, довільної та суспільно-соціальної діяльності. На рівні суспільно детермінованої діяльності людини термін “поведінка” означає також дії людини щодо суспільства, інших людей і предметного середовища, які розглядаються з боку їх регуляції суспільними нормами. Одиницями поведінки є вчинки, в яких формуються і водночас відображаються позиція особистості, її моральні переконання [4, с. 53].

У сучасних науках актуальним є досягнення мотивованої та ціннісно-орієнтованої людської поведінки, яка виступає своєрідною соціальною субстанцією процесів життєдіяльності людини в усіх сферах суспільного життя. Але достатньо чіткого та однозначного наукового підходу в цьому питанні поки що немає. Йдеться здебільшого про суспільну, культурну, соціальну, економічну, політичну поведінку та їх різновиди, але, як правило, не розглядаються критерії їх чіткої диференціації. Розрізняють, зокрема, соціально-економічну, трудову, підприємницьку, інноваційну поведінку тощо.

Суспільну поведінку можна трактувати як систему або сукупність таких взаємопов'язаних дій і учинків особистості, соціальних груп та спільнот у процесі життєдіяльності суспільства, котрі визначаються потребами, мотивами, інтересами, обов'язками та формами суспільного життя. Це – зонішній вияв діяльності, в якій реалізуються внутрішні покликання, відтворюються фізичні, інтелектуальні та духовні особливості людини, розкриваються її позиція, місце та спосіб буття в суспільно-історичному процесі [7, с. 146].

Соціальну поведінку інтерпретують як зовнішнє вираження діяльності, в якому виявляється конкретна позиція людини, її установка. Це – форма перетворення діяльності на реальну дію. Соціально-економічна поведінка, як вважають соціологи, становить систему пов'язаних між собою вчинків та дій, які люди здійснюють у соціальній та економічній сферах під впливом особистих і групових інтересів, задля задоволення своїх потреб. Відображаючи суб'єктивний бік економічної діяльності, вона, як індивідуальна чи колективна поведінка людей, помітно впливає на наслідки цієї діяльності. Трудова поведінка – це комплекс доцільних індивідуальних і групових дій та вчинків, які визначають спрямованість та інтенсивність реалізації людського фактора у процесі трудової діяльності і є одним із різновидів соціальної поведінки, тобто процесу доцільної активності, що відповідає найзначущішим інтересам і потребам людини, соціальної групи.

Необхідність виділення поняття “трудова поведінка” пояснюється тим, що людина або група, залучена в систему трудової діяльності, не є жорстким елементом функціональної системи і між трудовими функціями, які відповідають її робочому місцю, та особистісним здібностям і намірам, завжди існує дистанція. Люди не є простими “виконавцями” певної виробничої функції, до того ж виконують її по-різному, відрізняються здібностями, намірами, можливостями. Через це відмінність між “функціональним алгоритмом” відповідної трудової діяльності й особливостями поведінки людини або групи характеризує специфіку її трудової поведінки [7, с. 147].

За соціологічним підходом трудова поведінка є певним соціальним інститутом. Адже кожній соціально-економічній системі відповідає певний тип трудової поведінки, тому категорія “поведінка трудова” частково збігається з категорією “трудова мораль” як системою моральних вимог, норм, цінностей, яких дотримуються люди певного прошарку суспільства у процесі трудової діяльності. Тут важливо розрізнити специфіку трудової поведінки індивіда та групи. Трудова поведінка особи залежить від великої сукупності соціальних і психологічних чинників, таких як потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, установки, мотиви, стимули тощо. Вона свідомо регулює комплекс дій і вчинків працівника, пов’язаних із синхронізацією його професійних можливостей та інтересів із функціональним алгоритмом виробничого процесу [8, с. 307]. До речі, за сутністю трудова поведінка особи є сукупністю соціально-функціональних дій та вчинків, визначених професійно-кваліфікаційними потребами, обов’язками і формами суспільно-виробничої діяльності. Вона є різновидом та формою суб’єктивної діяльності, комплексним виявом інтегрованих рис людини, її інтелектуальних, фізичних, морально-психічних і духовних особливостей.

У сфері виробництва та праці поведінка є суб’єктивним аспектом трудової діяльності людини і визначається як спостережуваний діяльнісний вияв ставлення до своєї праці (у діях і вчинках) – до її умов, змісту та результату. Але, урахувавши те, що суть трудової поведінки людини полягає у створенні суспільно необхідного продукту, що, як результат, відображає економічний аспект її суб’єктивної діяльності задля забезпечення умов життєдіяльності людини та задоволення її потреб, зазначимо, що трудова поведінка містить у собі й економічне, і соціальне. У широкому розумінні вона збігається із соціально-економічною поведінкою.

Підприємницьку поведінку можна означити як форму соціально-трудової поведінки, в якій людина має можливість реалізувати особистий трудовий і творчий потенціал, приймати нестандартні рішення, щоб досягти високого соціально-економічного або морально-психологічного результату.

Інноваційна поведінка – така форма соціальної поведінки, в якій особа реалізує свою здатність і спрямованість на інновації та зміни, свою мету, пошук нового способу буття.

Деталізуючи деякі різновиди поведінки, зауважимо, що сукупність їх складових компонентів, відповідного їм характеру суспільних відносин розкриває зміст і форму суспільного життя. Логічно визнати, що сукупність компонентів, або елементів, трудової (або підприємницької) поведінки особистості, її трудової (або підприємницької) діяльності, суспільно-трудова (або підприємницька) відносин формує трудове (або підприємницьке) життя особистості як різновид або форму трудової життєдіяльності суспільства. Тобто існує певна закономірність, згідно з якою потреби, стимули, мотиви особистості, а також суспільні потреби та інтереси зумовлюють певний тип її поведінки. Остання як система поведінкових комплексів учинків та дій детермінує відповідний вид діяльності та характер суспільних відносин, що в сукупності, насамперед, формує відповідний зміст, форму та вид суспільного життя. Логічним є й те, що за сучасного рівня розвитку суспільства цей цілком закономірний зв’язок є зворотним: певний зміст, форма та вид суспільної життєдіяльності детермінують відповідний вид діяльності та суспільних відносин, що, своєю чергою, формує поведінку особистості [7, с. 148].

Висновки. Отже, аналіз та дослідження поведінки як комплексу дій і вчинків, вияву та форми діяльності, яка передусім є категорією соціальної філософії й охоплює мету, засіб, результат і форму самого процесу діяльності, дають підстави розглядати “поведінку” особистості як соціально-філософську категорію. Її сутнісний зміст на сучасному етапі трансформації суспільства розкривається через такі категорії і поняття, як “людина”, “соціум”, “діяльність”, “суспільні” та “виробничі відносини”, “суспільне життя”, “особистість” тощо. Свідома, цілеспрямовано сформована активна поведінка людини як діяльність є запорукою ефективних, доцільних змін життєдіяльності сучасного українського суспільства.

1. Соціально-політичний словник-довідник / за ред. проф. М. П. Іщенка. – Черкаси : Відлуння, 1999. – 303 с. 2. Філософія політики : короткий енциклопедичний словник / [авт.-упоряд. :

В. П. Андрущенко та ін.]. – К. : Знання України, 2002. – 398 с. 3. Щепанский Я. Элементарные понятия социологии / Ян Щепанский. – М., 1969. – 240 с. 4. Спивак В. А. Организационное поведение и управление персоналом / В. А. Спивак. – СПб. : Питер, 2000. – 416 с. 5. Социальная психология : краткий очерк / под общ. ред. Г. П. Предвечного и Ю. А. Шерковина. – М. : Политиздат, 1975. – 231 с. 6. Пилипенко В. Е. Социальная регуляция трудового поведения (социологический анализ) / В. Е. Пилипенко. – К., 1993. – 126 с. 7. Гарасимів Т. З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір: монографія / Т. З. Гарасимів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 420 с. 8. Соціологія : короткий соціологічний словник / під заг. ред. В. І. Воловича. – К. : Український Центр духовної культури, 1998. – 730 с.

REFERENCES

1. *Sotsial'no-politychnyy slovnyk-dovidnyk [Socio-Political Dictionary Directory]*. ed. prof. M. Ishchenko. Cherkasy: Echoes, 1999. 303 p. 2. *Filosofiya polityky: korotkyy entsyklopedychnyy slovnyk [Political Philosophy: short encyclopaedic dictionary]*. Avt.-compilation.: V. P. Andrushchenko et al. Kyiv, Ukraine Knowledge, 2002. 398 p. 3. *Shchepanskiy Ya. Elementarnye ponyatiya sotsiologii [Elementarnye concepts sociology]*. Moscow, 1969. 240 p. 4. *Spivak V. A. Organizatsionnoe povedenie i upravlenie personalom [Orhanyzatsyonnoe behavior and Human Resources Management]*. SPb.: Publishing "Peter", 2000. 416 p. 5. *Sotsial'naya psikhologiya : kratkiy ocherk [Social psychology: a short essay]*. Under total. ed. G. P. Eternal and Yu. A. Sherkovin. Moscow: Politizdat, 1975. 231 p. 6. *Pilipenko V. E. Sotsial'naya regulyatsiya trudovogo povedeniya (sotsiologicheskyy analiz) [Social regulation of labor behavior (the sociological analysis)]*. Kyiv, 1993. 126 p. 7. *Harasymiv T. Z. Pryrodni ta sotsial'ni determinanty formuvannya deviantnoyi povedinky lyudyny: filososfs'ko-pravovyy vymir [Natural and social determinants of formation of deviant human behavior, philosophical and legal aspects: monograph]*. Lviv, Lviv State University of Internal Affairs, 2012. 420 p. 8. *Sotsiolohiya : korotkyy sotsiolohichnyy slovnyk [Sociology: short sociological dictionary]*. Under total. ed. V. Volovich. Kyiv: Ukrainian Center for Spiritual Culture, 1998. 730 p.